

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה לה: תפילת שיכור

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה לה: תפילת שיכור

*

רקע

הגמ' לומדת מתפילת חנה שאסור לשיכור להתפלל, עיקר סוגיה זו בגמ' בעירובין [סד].

מקורות

- א. גמ' לא-לא: "ויחשבה עלי לשכורה... וא-להי ישראל יתן את שלתך" עירובין סד. "אמר רבה בר רב הונא שתוי אל יתפלל... שאינו יכול לדבר לפני המלך"
- ב. תוס' לא: ד"ה מכאן ששכור, תוס' עירובין סד. ד"ה שיכור רי"ף ברכות כג. "גרסינן בפרק הדר... שאינו יכול לדבר בפני המלך" תלמידי רבינו יונה ד"ה שכור
- רא"ש סי' ט, ועירובין פ"ו סי' ה, "אמר רב אדא בר אבהה... ואפילו מדומדם"
- ג. רמב"ם הל' תפילה פ"ד הי"ז
- ד. שו"ע סי' צט, ומשנה ברורה
- סי' קפה סע' ד-ה, ומשנה ברורה

רא"ש עירובין פ"ו סי' ה

אמר רב אדא בר אבהה שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה, שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה. ולא יצא וצריך לחזור ולהתפלל. וכן היא דברכות [כב:] המתפלל ונמצא צואה כנגדו, דמסיק התם כיון שחטא אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה, וצריך לחזור ולהתפלל. וצריך עיון אם יש להשוות ברכות לתפלה לענין צואה ושכור. דעל כרחך לאו לכל מילי דמיין, שהרי שתוי אל יתפלל לכתחלה עד שיפיג יינו ושתוי מברך לכתחלה ברכת המזון וכל הברכות, כדאיתא בירושלמי [תרומות פ"א ה"ד] ואכלת ושבעת ואפילו מדומדם.

הסבר הסוגיה

אמר רבה בר רב הונא: שתוי אל יתפלל, ואם התפלל - תפלתו תפלה. שיכור אל יתפלל, ואם התפלל - תפלתו תועבה. [גמ' עירובין סד.]

הגמ' [לא:] לומדת מתפילת חנה שאסור לשיכור להתפלל. דין זה מובא בגמ' בעירובין בהרחבה, ושם מחלקת הגמ' בין שתוי לבין שיכור. שתוי הוא אדם היכול לדבר לפני המלך - שאסור לו להתפלל ואם התפלל תפילתו תפילה, ושיכור הוא אדם שאינו יכול לדבר לפני המלך - שאסור לו להתפלל ואם התפלל תפילתו תועבה.

נחלקו הראשונים בהסבר האיסור על שיכור ושתוי להתפלל: הרמב"ם [פ"ד הי"ז] פוסק: "שכור אל יתפלל מפני שאין לו כוונה ואם התפלל תפלתו תועבה" - לדעת הרמב"ם שיכור ושתוי אינם יכולים לכוון כראוי, ולכן אין להם להתפלל. ההגהות מיימוניות [פ"ד אות כד]

פוסק: "כתבו התוס' שבכל הני שמעתתא אין אנו נזהרין בזמן הזה דבלאו הכי אין אנו מכוונים כל כך בתפלה מיהו בשיכור שתפלתו תועבה צריך להיזהר". משמע מדבריו ששיכור אינו פסול מדין כוונה בלבד, אלא מפאת כבוד המלך, ששיכור לא יעמוד לפניו. דין כוונה אינו נוהג בזמננו, אך בכבוד המלך אנו חייבים, ולכן תפילת שיכור הפוגעת בכבוד מלכו של עולם - תועבה היא.

ניתן להבין שלשיטת ההגהות מיימוניות גם איסור תפילה של שתוי הוא מפני כבוד המלך, אך מלשונו משמע שבזמננו צריכים להיזהר בשיכור בלבד, ואם כן איסור תפילה של שתוי הוא רק מדין כוונה, ולא מפאת כבוד המלך.

הרמב"ם [פ"ד הי"ז] מחדד את שני המושגים המובאים בגמ' בעירובין: "אי זה שכור - זה שאינו יכול לדבר לפני המלך, שתוי - יכול לדבר בפני המלך ואינו משתבש, אף על פי כן הואיל ושתה רביעית יין לא יתפלל עד שיסיר יינו מעליו". שתוי הוא אדם השותה רביעית יין¹ ועדיין דעתו צלולה כך שהוא יכול לדבר ולא לטעות בדבריו, כשדעתו אינה צלולה כך שהוא מתבלבל בדבריו, הוא שיכור שתפלתו תועבה.

הירושלמי [תרומות פ"א ה"ד] דן אם שיכור יכול לברך: "רבי זעורא בעא קומי רבי איסי: שיכור מהו שיברך? אמר ליה: 'ואכלת ושבעת וברכת' ואפילו מדומדם". הירושלמי מחלק בדין שיכור בין תפילה לבין ברכות, שיכור אסור בתפילה אך מותר לברך ברכת המזון ושאר ברכות². החילוק בין תפילה לבין ברכות ברור, בתפילה הוא כמדבר עם המלך, ושיכור אינו ראוי לדבר עם המלך, בברכות הוא אינו כמדבר עם המלך, ולכן הוא יכול לברך אפילו כשהוא שיכור.

נחלקו הראשונים מהו "מדומדם" שהירושלמי מתיר לו לברך. במסכת ברכות מפרשים התוס' [לא: ד"ה מכאן ששכור]: "ואפילו הוא שתוי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי", ובדומה לזה כתב הרא"ש [סי' ט]: "ואפילו כל כך שתוי שאינו יכול לדבר כראוי". משמע מדבריהם שמותר לכתחילה לשיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך לברך ברכת המזון ושאר ברכות, וכך מפורש גם ברמב"ן [ליקוטים לברכות כב: ד"ה אמר רבא].

אמנם במסכת עירובין מפורש בתוס' [סד. ד"ה שיכור] וברא"ש [פ"ו סי' ה] ששתוי מברך לכתחילה, אך לגבי שיכור יש להם ספק אם ברכתו או שברכתו תועבה³. מוכח מדבריהם, שמדומדם הוא שתוי הראוי לדבר לפני המלך.

סתירה זו בולטת במיוחד בקיצור פסקי הרא"ש. במסכת ברכות [פ"ה אות ט] הוא כותב: "שתוי והוא שיכול לדבר בפני המלך - אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תפלה, אבל שכור

¹ מקור דין זה בירושלמי תרומות פ"א ה"ד.

² הרמב"ן [ליקוטים לברכות כב: ד"ה אמר רבא] אומר שדין קריאת שמע כשאר ברכות, למרות שבירושלמי הסתפק בכך. הגר"א [סי' צט סע' א אות ד] מפרש שמוסכם בירושלמי שדין קריאת שמע כדין תפילה, ושיש מחלוקת אמוראים בדין ברכות.

³ לא ברור מדבריהם אם הספק הוא אף אם מותר לו לברך לכתחילה או שברור שלכתחילה אסור לברך. מקיצור פסקי הרא"ש [עירובין פ"ו סי' ה] משמע שהספק הוא אף אם מותר לו לברך לכתחילה.

שאינו יכול לדבר בפני המלך - אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה, ושכור מברך ברכת המזון". מפורש בדבריו ששיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך מברך לכתחילה ברכת המזון, ואילו במסכת עירובין [פ"ו אות ה] הוא כותב: "ושתי יכול לברך ברכת המזון, ושכור צריך עיון אם יכול לברך".

הבית יוסף [סי' קפה סע' ד-ה ד"ה ירושלמי, אם] מביא את שני הפסקים הללו כאחד, ואינו מציין שהם סותרים זה את זה [המעדני יום טוב (ברכות פ"ה אות ד) עמד על סתירה זו, ותמה על הבית יוסף שלא הרגיש בה]. מוכח [וכך מפורש בשו"ע סי' קפה סע' ד-ה] שהוא הבין שדברי התוס' והרא"ש במסכת ברכות "שתי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי" אינם מתארים 'שיכור' אלא 'שתי', ויש חילוק בין "אינו ראוי לדבר לפני המלך" המוגדר כ'שיכור', לבין "אינו ראוי לדבר כראוי" המוגדר כ'שתי'. "אינו ראוי לדבר כראוי" הוא אדם המסוגל לדבר אך דעתו אינה צלולה ולכן הוא משתבש בדבריו, "אינו ראוי לדבר לפני המלך" הוא אדם שאינו מסוגל לדבר לעניין.

מהבנת הבית יוסף עולה שהראשונים נחלקו בהגדרת שיכור, הרמב"ם סובר ששיכור הוא אדם שדעתו אינה צלולה ולכן הוא משתבש בדבריו, התוס' והרא"ש סוברים שאדם במצב כזה מוגדר שתי, ושיכור הוא אדם שאינו מסוגל לדבר לעניין.

סיכום

הגמ' במסכת עירובין מחלקת בין שיכור שתפלתו תועבה לבין שתי שאסור לו להתפלל ואם התפלל תפלתו תפילה. נחלקו הראשונים בהגדרת שיכור. הרמב"ם סובר ששיכור הוא אדם שכיוון שדעתו אינה צלולה הוא משתבש בדבריו, התוס' והרא"ש, על פי הבנת הבית יוסף, סוברים שאדם זה הוא שתי, ושיכור הוא אדם שאינו מסוגל לדבר לעניין. בירושלמי מפורש שמותר למדומדם לברך ברכת המזון לכתחילה. מהתוס' ומהרא"ש במסכת ברכות משמע שמדומדם הוא שיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך, ומותר לו לברך ברכת המזון לכתחילה, וכך מפורש ברמב"ן. מהתוס' ומהרא"ש במסכת עירובין משמע שמדומדם הוא שתי, והם מסתפקים אם ברכה של שיכור ברכה היא או תועבה.

הלכה

השו"ע [סי' צט סע' א] פוסק שאסור לשותה רביעית יין להתפלל, אך תפילתו תפילה, ואם הוא שיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך תפלתו תועבה. הרמ"א פוסק שדין קריאת שמע כדין תפילה, ומוסיף [סע' ג] שאין אנו נזהרים ביינות שלנו שאינם חזקים, ונוהגים להתפלל אפילו שתי רביעית יין. הפרי מגדים [אשל אברהם אות ו. מובא במשנה ברורה סק"ז] אומר שדברי הרמ"א הם רק יישוב למנהג, אך אף בזמננו לא נכון לשתי להתפלל, מוכח שלדעתו איסור תפילה של שתי אינו רק מפאת הקושי לכוון אלא אף מפני כבוד המלך, ששתי לא יעמוד לפניו בתפילה.

הפרי חדש [אות א ד"ה שתי. מובא במשנה ברורה סק"ג] פוסק שאסור לשתוי להתפלל אפילו אם יעבור זמן תפילה. המשנה ברורה [סק"ג] פוסק שכיוון שכיום אין אנו מכוונים כל כך, אין לשתוי להחמיר שלא להתפלל אם יש חשש שיעבור זמן תפילה.

השו"ע [סי' קפה סע' ד-ה] פוסק שמותר לאדם ששתה הרבה עד שאינו יכול לדבר כראוי לברך ברכת המזון, אך אם הוא שיכור לגמרי יש לתוס' ולרא"ש ספק אם ברכתו ברכה או שחייב לחזור ולברך לאחר שפג יינו. הט"ז [סק"ב] סובר שדברי השו"ע סותרים זה את זה, מפני שאדם שאינו יכול לדבר כראוי הוא שיכור. והמגן אברהם [סק"ג]. מובא במשנה ברורה סק"ו] מסביר שהשו"ע חילק בין מי שאינו יכול לדבר כראוי לבין שיכור שהוא מי שאינו יכול לדבר לפני המלך, אך הוא פוסק שלכתחילה יש לברך לפני שמשתכר, אך אם לא בירך לפני כן יברך בשכרותו אף שאינו יכול לדבר בפני המלך.

המשנה ברורה [סק"ו] מוסיף להסביר, כי "שיכור לגמרי" הוא אדם שאינו יכול לדבר לפני המלך, אך אם הוא שיכור כלוט, הוא שוטה הפטור מכל המצוות, וחייב לחזור ולקיימן כשפג יינו [מקור הדין בפרי חדש אות א ד"ה גרסינן].